

**Ocena dorobku naukowego dr. Bartłomieja Szyprońskiego
w związku z wnioskiem o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego**

1. Sylwetka naukowa dr. Bartłomieja Szyprońskiego

Dr Bartłomiej Paweł Szyproński urodził się w roku 1970, można więc śmiało zaliczyć go do grona doświadczonych badaczy. W 1995 roku ukończył studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

W 2014 roku uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych przyznany przez Radę Wydziału Nauk Historycznych i Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Podstawą awansu była rozprawa pt. *Sąd Kapturowy przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej w Warszawie (sierpień 1940 r. – listopad 1941 r.)* przygotowana pod kierunkiem dr. hab. Zbigniewa Gnata-Wieteski, prof. AON. W roku 2016 praca została opublikowana w wydawnictwie Księgarnia Historyczna pt. *Sąd kapturowy przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej w Warszawie (sierpień 1940 r. – listopad 1941 r.). Podziemie w walce ze zdrajcami Rzeczypospolitej*. W tym samym roku książka uzyskała nagrodę czytelników w kategorii „Najlepsza książka naukowa poświęcona dziejom Polski i Polaków w XX wieku” w 9. edycji konkursu „Książka Historyczna Roku” o Nagrodę im. Oskara Haleckiego.

2. Ocena dorobku naukowego dr. Bartłomieja Szyprońskiego

Wykształcenie prawnicze wyznaczyło początkowe drogi badawcze Bartłomieja Szyprońskiego. Kilka lat po zakończeniu studiów rozpoczął aktywność publikacyjną w polskich periodykach prawniczych zajmując się głównie tematyką procesową i prawem karnym. W latach 1999-2007 Habilitant był autorem 15 artykułów z tej tematyki i jednej

recenzji. Wydaje się, że doświadczenie to stanowiło świetne przygotowanie do dalszych studiów, tym razem już historycznych.

W ciągu kolejnych czterech lat nastąpiła ewolucja zainteresowań badawczych Kandydata w kierunku studiów nad wymiarem sprawiedliwości funkcjonującym w warunkach polskiego państwa podziemnego oraz aparatu represji wobec podziemia niepodległościowego po zakończeniu II wojny światowej. Ten etap kariery naukowej zaowocował 11 pracami, a jej zwieńczeniem była rozprawa doktorska. Efekty swoich badań Habilitant publikował głównie w *Wojskowym Przeglądzie Prawniczym* (6), co należy uznać za naturalny wybór ze względu na tematykę, jak i wcześniejsze zainteresowania, choć nieco nadmierna wydaje się koncentracja dorobku autora na łamach tego pisma. Warto dostrzec, że trzy opracowania ukazały się w *Przeglądzie Historyczno-Wojskowym*, który – obok *Wojskowego Przeglądu Prawniczego* – stał się później jednym z ulubionych periodyków Bartłomieja Szyrowskiego. Tam też zamieszczał on recenzje innych prac i odpowiedzi na recenzje swoich własnych tekstów. W całym dorobku autora w obu periodykach znalazło się po 12 opracowań autora.

Nie ulega wątpliwości, że doktorat obroniony w 2014, a opublikowany w 2016 roku stanowi ważny i nowatorski wkład Habilitanta w rozwój historiografii polskiego państwa podziemnego. Głęboka analiza podstaw prawnych, struktur, organizacji, form działania, a także szczegółowy obraz wybranych spraw pozwoliły na stworzenie obrazu barwnego i kompletnego.

Można sądzić, że ocena taka upowszechniła się w środowisku naukowym, co miało też pewne negatywne konsekwencje. Jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora, jak i po tym fakcie autor szeroko czerpał z ustaleń rozprawy dla upowszechniania swoich ustaleń. Jej fragmenty, bezpośrednio lub w tylko nieco zmienionym kształcie, stały się treścią aż 12 artykułów, z czego 9 w ukazało się w *Wojskowym Przeglądzie Prawniczym*. Praktykę tę, niestety, kontynuuje on do dzisiaj.

Po uzyskaniu stopnia doktora Bartłomiej Szyrowski pozostał przy tematyce podziemia niepodległościowego, ewoluując stopniowo w kierunku przeniesienia zakresu chronologicznego swoich zainteresowań na okres po II wojnie światowej. Towarzyszyło temu odejście od szerszego kontekstu ogólnopolskiego na rzecz

konspiracji na Zamojszczyźnie, a szczególnie represji sądowych stosowanych wobec jej liderów.

Na dorobek z okresu lat 2014-2022 składają się:

- Publikacja rozprawy doktorskiej *Sąd Kapturowy przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej w Warszawie (sierpień 1940 r.- listopad 1941 r.). Podziemie w walce ze zdrajcami Rzeczypospolitej*, Warszawa 2016,
- Główne osiągnięcie naukowe: „*Z moich kości i z mojej krwi powstanie prawdziwy Polak...*”. *II Inspektorat Zamojski Armii Krajowej (marzec 1948-grudzień 1954 r.)*, Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2021, ss. 923,
- 8 recenzji i odpowiedzi na recenzje własnych prac,
- Publikacja biograficzna (wraz z Wojciechem Königsbergiem, *Zlikwidować. Agenci Gestapo i NKWD w szeregach polskiego podziemia*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2022),
- Opracowanie wspomnień (Antoni Biegun „Sztubak”, *Moje życie mój los. Wspomnienia okupacyjne i więzienne żołnierza NOW i AK, dowódcy oddziału w Zgrupowaniu NSZ kapitana Henryka Flamego „Bartka”*, Warszawa-Kraków 2015, wyd. II),
- 3 publikacje zwarte o charakterze popularnonaukowym,
- 21 biogramów, z czego 16 stanowi wyjątki z rozprawy habilitacyjnej, 2 z doktoratu, 1 z publikacji biograficznej, 2 mają charakter oryginalny,
- 5 artykułów bazujących na doktoracie,
- 4 teksty bazujące na głównym osiągnięciu naukowym,
- 10 tekstów niemających źródeł w innych publikacjach.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że w ciągu kilku lat Bartłomiej Szyprowski stał się wybitnym znawcą problematyki podziemia niepodległościowego na Zamojszczyźnie po II wojnie światowej. W nielicznych tekstach wychodzi poza ten zakres. Zajmuje się wówczas problemami odnoszącymi się do doktoratu lub im pokrewnymi. Co ciekawe, głębsze refleksje prezentuje właśnie w tekstach związanych z badaniami prowadzonymi do doktoratu. Jego analizy poświęcone funkcjonowaniu

wymiaru sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego nadal zasługują na bardzo wysoką ocenę. Wśród tych prac dla okresu po doktoracie należy wskazać np.

1. *Wojskowy wymiar sprawiedliwości Armii Krajowej w Warszawie w czasie okupacji niemieckiej*, [w:] *Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupacyjnej Warszawie*, red. R. Spałek, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2018,
2. *Powstanie i działalność Cywilnego Sądu Specjalnego województwa warszawskiego i m. st. Warszawy podległego Delegaturze Rządu na Kraj (listopad-grudzień 1942- 4 IX 1944 r.)* - w druku,
3. *Rola prokuratora w sądownictwie Polskiego Państwa Podziemnego oraz udział prokuratorów w strukturach podziemnych*, [w:] *Prokuratura w służbie państwu i społeczeństwu*, red. A. Zbieranek, „Prokuratura i Prawo” 2022, wydanie specjalne,
4. *Sąd Obywatelski Polski Walczącej w II Rejonie VII Obwodu „Obroża” Armii Krajowej*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2022, nr 1,
5. *Kontrwywiad i sądownictwo Narodowych Sił Zbrojnych* [w:] *Wywiadowcza i kontrwywiadowcza działalność podziemia narodowego przeciwko Niemcom i komunistom w latach 1940-1945*, red. W. Muszyński, ABW Warszawa 2019,
6. *Sądownictwo obozu narodowego po 1944 r.*, [w:] *Wywiadowcza i kontrwywiadowcza działalność podziemia narodowego 1944-1956*, red. L. Żebrowski, ABW, Warszawa 2019.

Wszystkie one, poza - typową dla Bartłomieja Szyprońskiego – bardzo solidną podstawą źródłową charakteryzują się pogłębionymi interpretacjami i są osadzone w realiach okupacyjnych.

Niestety, niżej należy ocenić teksty zawierające treści związane z zakresem badań poświęconych konspiracji zamojskiej. W zasadzie wszystkie wykazują bardzo zbliżone cechy, w większości też opierają się na identycznej konstrukcji. Ich bazą zawsze jest bardzo solidna kwerenda źródłowa, ograniczona jednak przede wszystkim do wybranej kategorii akt - śledczych i procesowych - zdeponowanych głównie w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, a w zasadzie jego oddziale w Lublinie. Wypowiedzi znamionują wielką dociekliwość autora oraz bardzo wysokie kompetencje w zakresie analizy prawnohistorycznej. Śmiało można stwierdzić, że zarówno

czytelnicy, jak i kolejni badacze mogą uznać, że materiał archiwalny w tym zakresie został wyczerpany, a zgromadzona przez Bartłomieja Szyrowskiego wiedza jest kompletna.

Koncentracja na faktograficznych aspektach badań ma jednak swoje poważne, ujemne konsekwencje. Ograniczenie zakresu merytorycznego badań wyłącznie do ustalenia szczegółów aktywności poszczególnych oddziałów zbrojnych, ich żołnierzy, a później prześladowców przyniosło usunięcie z horyzontu badań wszelkich innych aspektów opisywanej rzeczywistości. Eliminując poszukiwania źródłowe podejmowane w archiwach państwowych, a nawet innych – poza lubelskim - oddziałach IPN autor stracił z oczu szerszy kontekst opisywanych wydarzeń. Koncentruje się na case study poszczególnych przypadków osadzając je w tej samej otoczce prawno-faktograficznej. Próżno więc byłoby szukać na kartach jego prac odniesień do bieżącej sytuacji politycznej w Polsce, przemian społecznych czy gospodarczych, a także kontekstów międzynarodowych. Nie znajdziemy rozważań na temat ewolucji postaw samych uczestników konspiracji, jak i ich otoczenia. Nie dowiemy się też w jakim stopniu konspiracja na Zamojszczyźnie stanowiła egzemplifikację realiów ogólnopolskich, a w jakim zaś była lokalną emanacją aktywności niewielkiej grupy przeciwników nowego ustroju. Przelewaniu ogromnej ilości faktów na karty kolejnych artykułów nie towarzyszy ich hierarchizacja, ocena, interpretacja. Otrzymaliśmy – niewątpliwie cenny i kompetentnie przygotowany – ale w większości ilościowy materiał, który czytelnik musi sam poddać własnym ocenom.

Na „okołohabilitacyjnym” okresie twórczości Bartłomieja Szyrowskiego cieniem kładzie się również niedobra maniera multiplikowania artykułów z rozprawy doktorskiej oraz pracy deklarowanej jako główne osiągnięcie naukowe. Taka sytuacja dotyczy około 10 artykułów.

Wydaje się, że właśnie uwaga skupiona na bohaterach opisywanych wydarzeń prowadzi do pojawienia się w tym czasie nowego akcentu w pisarstwie Habilitanta, jakim jest biografistyka. Z czasem wątek ten będzie jego swoistą specjalizacją. W zestawieniu dorobku autora znajdujemy 21 takich pozycji. Są to w większości 3-5-stronicowe teksty, z których 16 zaczerpniętych zostało wprost lub tylko z niewielkimi zmianami z kart rozprawy habilitacyjnej (weszły w skład tomu *Konspiracja i opór*

społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny, t. VI, red. K. Krajewski, Warszawa 2022), 2 z doktorskiej, 1 ze zbioru poświęconego agentom gestapo i NKWD w szeregach polskiego podziemia. Tylko dwa nie miały swojego pierwowzoru.

Bez wątplenia na plus w dorobku Habilitanta należy zaliczyć aktywność recenzyjną. W całym zestawieniu znajdujemy 6 recenzji oraz 3 odpowiedzi na recenzje jego własnych prac. Nie są to przy tym wypowiedzi zdawkowe, stanowią dość obszerne teksty. Wprawdzie – zgodnie z warsztatem recenzenta – mają raczej formę omówień niż krytycznych głosów w dyskusji, ale nie można odmówić mu dociekliwego spojrzenia na wady i zalety omawianych publikacji. To silniejsza strona dorobku Bartłomieja Szyprońskiego.

Uzupełnieniem omówionego dorobku Kandydata są prace, które sam zaliczył do kategorii popularnonaukowych. W mojej ocenie zaniżył przy tym trochę ich wartość. W tej kategorii w spisie występuje 5 prac zwartych. Dwie z nich (*Śladami bohaterów. Szlakami walk oddziałów antykomunistycznego podziemia na Zamojszczyźnie w latach 1944-1956. Przewodnik i mapa*, Instytut Pamięci Narodowej Oddział Lublin, Lublin 2021 oraz *II Inspektorat Zamojski Armii Krajowej 1948-1950* (broшура okolicznościowa z okazji uroczystego pogrzebu płk. M. Pilarskiego i kpt. S. Biziora) Instytut Pamięci Narodowej Oddział Lublin, Lublin 2017) mają faktycznie popularny charakter, trzy kolejne jednak zasługują na baczniejszą uwagę. Obszerny, obejmujący blisko 800 stron, napisany wspólnie z Wojciechem Königsbergiem, zbiór biogramów (*Zlikwidować. Agenci Gestapo i NKWD w szeregach polskiego podziemia*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2022), uzupełniony dobrze dobranymi aneksami dokumentacyjnymi z pewnością jest cennym opracowaniem naukowym. Skromniejsza, ale również opatrzona aparatem naukowym monografia *Czechosłowackie grupy SOE i zamach na Heydricha HHHH*, Księgarnia Historyczna, Warszawa 2020 podobnie wykracza poza wyłącznie popularyzatorski wymiar. Dla każdego badacza i miłośnika historii niekwestionowany walor ma literatura wspomnieniowa. I tu Bartłomiej Szyproński dołożył swoją cegiełkę. Nie mamy wszak zachowanych wielu wspomnień żołnierzy podziemia narodowego z czasów wojny i okresu bezpośrednio po niej. W tej sytuacji opracowanie relacji Antoniego Bieguna (Antoni Biegun „Sztubak”, *Moje życie mój los. Wspomnienia okupacyjne i więzienne żołnierza NOW i AK, dowódcy oddziału*

w *Zgrupowaniu NSZ kapitana Henryka Flamego „Bartka”*, Warszawa-Kraków 2015, wyd. II) należy uznać za wartościowe. Braki komentarza częściowo rekompensują aneksy w postaci 42 dokumentów źródłowych, indeksy oraz ilustracje.

3. Ocena deklarowanego głównego osiągnięcia naukowego dr. Bartłomieja Szyprowskiego

Omówiony powyżej dorobek w dużej mierze znalazł swoją kwintesencję w głównym dziele przewodu habilitacyjnego dr. Bartłomieja Szyprowskiego - monografii *„Z moich kości i z mojej krwi powstanie prawdziwy Polak...”. II Inspektorat Zamojski Armii Krajowej (marzec 1948-grudzień 1954 r.)*, Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2021, ss. 923.

Praca składa się ze wstępu, 9 rozdziałów, zakończenia, not biograficznych uczestników konspiracji antykomunistycznej na Zamojszczyźnie, aneksów źródłowych, wykazu skrótów, bibliografii, indeksu nazwisk oraz ilustracji. Dominujące nad całością rozprawy jej ogromne rozmiary widoczne są w każdym elemencie tekstu, stanowiąc jednocześnie o jej sile, jak i słabościach.

Otwierający pracę **wstęp** obejmuje 14 stron, co mogłoby sugerować wyczerpującą prezentację założeń pracy, jej podstaw metodologicznych i bazy źródłowej. Tak jednak się dzieje jedynie w przypadku ostatniego z tych aspektów. Autor gruntownie i szczegółowo omówił miejsce opisywanej organizacji w krajobrazie konspiracyjnym Zamojszczyzny w pierwszej dekadzie po II wojnie światowej, istniejący niewielki dorobek historiografii dotyczący tytułowego II Inspektoratu Zamojskiego Armii Krajowej oraz zasoby archiwalne, w których pozostały ślady jego działalności. Nie ulega wątpliwości, że właśnie baza źródłowa to najsilniejsza strona pisarstwa Habilitanta zarówno w tej monografii, jak i w innych publikacjach. Na dostrzeżenie zasługuje też wprowadzenie do obiegu naukowego wielu źródeł dotychczas w nim nieobecnych, jak np. pozyskane relacje ustne świadków historii lub członków ich rodzin.

Poprzestanie na omówionym zadaniu wstępu wydaje się jednak odzwierciedlać główny, choć niezadeklarowany, cel pracy, jakim stało się przybliżenie czytelnikom wszystkich możliwych do rekonstrukcji faktów z przeszłości organizacji i jej członków.

I to zadanie zostało wypełnione wzorowo. Można stwierdzić, że po Bartłomieju Szyproskim na ten temat nie da się już powiedzieć nic więcej.

Z drugiej jednak strony koncentracja na faktograficznej stronie badań spowodowała niedostrzeżenie aspektów problemowych i rezygnację ze strony interpretacyjnej. I tak, już we wstępie, brakuje mi refleksji nad celami badań, ich metodami, ograniczeniami, a nawet szerszymi niż tylko działalność konspiracyjna kontekstami funkcjonowania podziemia poakowskiego po zakończeniu wojny. Nieobecne jest nawet wyjaśnienie zakresu chronologicznego, co nie jest tylko przeoczeniem. Brak konsekwencji w tym zakresie kładzie się cieniem nad początkowymi fragmentami pracy. Zawód z powodu tych mankamentów pogłębia fakt, że refleksje na ten temat nie są autorowi obce. Dał temu dowód w autoreferacie załączonym do wniosku habilitacyjnego. Tam dokonał celniejszej prezentacji wątków metodologicznych rozprawy.

Wspomniane powyżej faktograficzne podejście ujawnia się w toku całej monografii. **Rozdział pierwszy** zatytułowany *Zamojszczyzna (lipiec 1944 – kwiecień 1947 r.)* pełni funkcję wprowadzenia do głównych rozważań. I jeśli czytelnik oczekuje szczegółowej panoramy podziemia antykomunistycznego z lat 1944-1947 – będzie w pełni usatysfakcjonowany. Jednego tylko nie wiemy – czemu cezura rozdziału została ustalona na marzec 1947 roku, jeśli powstanie Inspektoratu autor datuje na marzec roku następnego. Wydaje się, że ujawniają się tu braki namysłu nad szczegółową koncepcją pracy. Pomijając ten mankament można stwierdzić, że w tej części rozprawy autor w wyważony i dynamiczny sposób zaprezentował obfity materiał faktograficzny z zaznaczeniem zmieniających się okoliczności. Te ostatnie jednak zostały niemal całkowicie ograniczone do sytuacji wojskowej. Osoba poszukująca kontekstów politycznych – tak europejskich, jak i wewnątrzpolskich – będzie zawiedziona. Niewiele dowiemy się na temat referendum z czerwca 1946 r. czy wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Nie znajdziemy namysłu nad skutkami ruchów migracyjnych, przeprowadzenia reformy rolnej, obecności Armii Czerwonej w 1944 roku, odbudowy struktur państwa i stosunku mieszkańców Zamojszczyzny do tych procesów. A wszystkie te aspekty miały przecież kluczowe znaczenie dla warunków funkcjonowania podziemia. Na tym tle bardzo ciekawie wyglądają rozważania na temat relacji między

organami PKWN i państwa podziemnego w pierwszych dniach i tygodniach po przejściu frontu. Otrzymaliśmy więc raczej obraz podziemia antykomunistycznego w deklarowanym okresie. Przyznajmy przy tym – obraz plastyczny i wyczerpujący.

W całym rozdziale ujawnia się jeszcze jedna trwała cecha pisarstwa Bartłomieja Szyprońskiego – jest nią atencja dla zapisów źródłowych. Cytaty zajmują olbrzymią część tekstu, sięgającą blisko 30 % objętości. To dużo, chyba zbyt dużo, jeśli weźmie się pod uwagę, że mają one charakter informacyjny, autor nie poddaje ich ocenie i interpretacji. W pozostałych częściach pracy proporcje te są podobne.

Rozdział drugi został w całości poświęcony postaci późniejszego dowódcy II Inspektoratu Zamojskiego AK - Marianowi Pilarskiemu. Jest to niezwykle obszerna (85 stron) prezentacja życiorysu żołnierza z okresu poprzedzającego utworzenie opisywanej organizacji. Tekst stanowi znacznie rozszerzoną informacyjnie i źródłowo wersję artykułu opublikowanego w 2018 roku (*Marian Pilarski (1899-1952) - twórca i dowódca II Inspektoratu Zamojskiego AK*, „Zeszyty Historyczne WiN” 2018, nr 48). Rozdział zawiera ogromną liczbę faktów, często drobnych, podanych raczej w formie encyklopedycznej niż problemowej. Mimo iż brakuje tu np. analizy osobowości czy motywów działań oficera, to nie ulega jednak wątpliwości, że sylwetka głównego bohatera książki znalazła bogaty i szczegółowy obraz. Przy uwzględnieniu dalszych losów Pilarskiego po 1947 roku (obecnych na dalszych kartach monografii) oraz szerszych kontekstów bez wątpienia mogłaby stanowić odrębną monografię.

W rozdziale trzecim dopiero poznajemy tytułowy II Inspektorat Zamojski AK. Tu też spotykamy konsekwencje braku wyjaśnienia zakresu chronologicznego. Bo w tytule pracy autor deklaruje marzec 1948 roku jako początek działalności organizacji, a w rozdziale temu poświęconym omawia prace organizacyjne od wiosny roku poprzedniego. Z pewnością można uzasadnić taki wybór, ale autor tego nie czyni.

W tych partiach tekstu zostaliśmy zasypani ogromną, wydaje się nawet, że nadmierną, ilością szczegółowych, drobiazgowych informacji prezentujących przebieg poszczególnych spotkań, rozmów, wydarzeń, wypowiedzianych słów. Opisany na kilku stronach ceremonia przysięgi jest, oczywiście, elementem ubarwiającym obraz organizacji, ale nie zastąpi wyjaśnień na temat jej celów, motywów działania, skali poparcia ludności itp. Na przykład ciekawe informacje pochodzące z przebiegu

spowiedzi jednego z konspiratorów zostały podane bez wyjaśnienia okoliczności złamania tajemnicy sakramentu. Brakuje też wyjaśnienia o przejawach aktywności niektórych członków organizacji wykazywanej bez udziału, a być może nawet bez wiedzy jej dowódcy. Nie wiemy, czy była ona samowolną inicjatywą żołnierzy, czy wynikała ze specyfiki zarządzania przez kierownictwo. Widać, że ambicją autora jest rekonstrukcja pełnego składu Inspektoratu i uchwycenie momentów przystępowania poszczególnych żołnierzy. Mam wątpliwości, czy wystarczającą formą wykonania tego zadania nie jest tabela załączona na końcu pracy. Powielanie tych samych informacji w tekście przy rezygnacji z ich interpretacji przyczynia się jedynie do rozrostu objętościowego pracy. Należy jednak dla porządku dostrzec, że w końcowych akapitach autor podaje własne wnioski o naturze organizacji i jej powiązaniu z tradycją konspiracji antyhitlerowskiej. Szkoda, że czyni to tak oszczędnie.

Od swojej drobiazgowości historyk odchodzi nieco na początku **rozdziału czwartego**, który poświęcił celom i metodom działania Inspektoratu. Wartościowe, choć niepełne są spostrzeżenia na temat realiów przełomu lat 40. i 50. Pozwala to na częściowe wbudowanie zamojskiej konspiracji w szerszy kontekst polityczny i społeczny. Należy uznać to za walor tekstu, nawet mimo pojawiających się niezręczności. Błędem jest utożsamianie Samopomocy Chłopskiej ze spółdzielczością produkcyjną, traktowanie spółdzielni produkcyjnych na wsi jako „przybudówek PPR”, czy utożsamienie początku kolektywizacji z niewyjaśnioną „rezolucją sowiecką”. Wydaje się też, że nadinterpretacją jest wskazywanie, że opisywana organizacja w szczególny sposób koncentrowała się na przeciwdziałaniu kolektywizacji. Wszak działała na terenie o znikomym nasileniu tego zjawiska. Nadużyciem jest stwierdzenie o powszechności nadziei Polaków na wybuch III wojny światowej. Razi też zamieszczenie sześciostronicowego cytatu z jednego dokumentu (s. 216-222) bez jakiegokolwiek jego analizy.

Rozdział piąty opisuje organizację oddziałów i przebieg akcji zbrojnych podejmowanych przez II Inspektorat. Składa się nań cały katalog potyczek z funkcjonariuszami nowej władzy wraz ze szczegółowym opisem ich przebiegu. Niepotrzebnie przy tym autor odnosi się do działań oddziałów istniejących przed powołaniem Inspektoratu. Zaburza to trochę obraz aktywności tytułowej organizacji.

Szkoda też, że opisom nie towarzyszą wyjaśnienia decyzji o podejmowanej aktywności. Poznajemy wprawdzie informacje o zamachach na funkcjonariuszy władzy czy napadach na instytucje, nie wiemy jednak, czy były one wynikami zaplanowanych działań, przejawami samoobrony, czy zachowaniami bandyckimi. Bardzo niejasny jest wywód na temat przebiegu reformy rolnej. Za potknięcie należy uznać informacje o zabójstwach członków PPR datowanych na lipiec 1949 i luty 1950 roku. Wszak od grudnia 1948 roku istniała już jej następczyni – PZPR.

Kolejny, najobszerniejszy (185 stron) **szósty rozdział** opisuje szczegółowo okoliczności aresztowania oraz procesy członków organizacji. Znajdujemy to prezentację przebiegu 8 głównych spraw i kilku pobocznych. Autor zaznacza czytelnika z zapisami źródłowymi relacjonującymi przebieg akcji zbrojnych przeprowadzonych przez siły aparat bezpieczeństwa, metody stosowane w śledztwach i zachowania poszczególnych oskarżonych oraz ich procesy. Poznajemy dokumenty śledcze i procesowe wraz z treścią sentencji wyroków. Szkoda, że przy tak wielkiej szczegółowości zabrakło choćby krótkich wzmianek o losach aresztowanych po odbyciu kary.

W rozdziale siódmym znajdujemy drobiazgowo relacje aktywności poszczególnych członków II Inspektoratu pozostających na wolności po aresztowaniach jego liderów. Na podstawie dokumentacji aparatu bezpieczeństwa zrekonstruowane zostały poszczególne wydarzenia, z reguły aż do momentu aresztowania, a później procesu. Działo się to w większości w okresie 1950-1952. Szkoda, że autor pominął kwestię ewolucji poglądów samych żołnierzy, jak i postaw mieszkańców Zamojszczyzny wobec ich walki.

Powyższe wątki częściowo podjęte zostały w **rozdziale ósmym** poświęconym współpracownikom oddziałów zbrojnych. Niestety, zostały one pokazane w dość powierzchowny sposób, bez odniesienia np. do oszacowania skali poparcia, jego zmienności, problemu donosicielstwa. Oparcie się wyłącznie na aktach śledztw nie dawało szansy na stworzenie pogłębionych obrazów.

W ostatnim, obszernym (140 stron) **dziewiątym rozdziale** autor zaprezentował działania organów bezpieczeństwa przeciwko samej organizacji, jak i osobom ją wspierającym. Obok skrupulatnego odzwierciedlenia zapisów źródłowych znajdujemy

tu próby interpretacji i wartościowania. Autor stara się określić skalę poparcia ludności miejscowej dla konspiratorów, skuteczności działań UB, a nawet wykorzystywania do tej walki np. księży. Popełnia przy tym pewne niezręczności niemal stale przenosząc opis rzeczywistości z lat 1945-1948 do realiów późniejszych, czy dokonując nieuprawnionych generalizacji. Stwierdzenia, że „ludność miejscowa z reguły pomagała oddziałom zbrojnym” kłóć się z kolejnymi, iż MO i UB posiadały informatorów „praktycznie w każdym środowisku”. Nie zmienia to faktu, że próby te stanowią element ożywczy w stosunku do wiernej rejestracji zapisów dokumentów z części wcześniejszych. Nadal niepotrzebne są długie cytaty, a poświęcenie 10 stron (557-566) wyłącznie spisowi pseudonimów 42 informatorów UB z rozszerzeniem w przypisach ich charakterystyk zaczerpniętych ze źródeł pozyskanych z IPN niewiele wnosi bez jakiegokolwiek analizy czy oceny.

Szkoda, że autor ograniczył się do niemal fotograficznej rekonstrukcji zapisów źródłowych. **Zakończenie** wskazuje, że potrafi poddać je ocenie i analizie. Jest to z pewnością cenniejsza część pracy. Nie wystarcza jednak do zrekompensowania usterek wcześniejszych partii tekstu.

Dopełnieniem tekstu są noty biograficzne żołnierzy II Inspektoratu Zamojskiego AK. Jest to obejmujące blisko 120 stron zestawienie biogramów mogące samo w sobie stanowić słownik biograficzny konspiracji zamojskiej z lat 1948-1954. Część biogramów była już wcześniej i później publikowana w odrębnych opracowaniach w zbliżonej lub nieco odmiennej formie.

Dla każdego historyka cennymi suplementami są: 8 dokumentów archiwalnych, wykaz 224 zaprzysiężonych członków Inspektoratu wraz z pseudonimami, miejscami zamieszkania, stanowiskami służbowymi i zawodami oraz 78 fotografii. W lekturze pracy pomagają wykaz skrótów i indeks osób.

Przyjęcie wybitnie źródłowego profilu pracy i koncentracja niemal wyłącznie na wydarzeniach z Zamojszczyzny spowodowała ograniczenie bibliografii do niewielkich rozmiarów, jak na istniejący dorobek w tym zakresie. Trudno wskazać braki dla samego II Inspektoratu, ale już prac wieloaspektowo odnoszących się do konspiracji powojennej w Polsce, działalności aparatu bezpieczeństwa czy – szerzej – realiów politycznych

można by oczekiwać więcej. Razi też wymieszanie publikacji źródłowych z opracowaniami w sekcji „Opracowania”.

Koncepcja pracy wpłynęła na charakter jej omówienia. Trudno oceniać realizację celów, czy trafność tez, których nie sformułowano. Nie sposób też dyskutować z treścią przytaczanych dokumentów. Można jedynie stwierdzić, że II Inspektorat Zamojski AK otrzymał niezwykle wyczerpujące opracowanie zawierające ogromną liczbą zgromadzonych faktów przy ograniczonym zakresie ich wykorzystania i interpretacji.

4. Aktywność dydaktyczna i popularyzatorska dr. Bartłomieja Szyprowskiego

Funkcjonowanie poza środowiskiem uniwersyteckim determinuje aktywność konferencyjną i dydaktyczną Habilitanta. Tę pierwszą należy uznać za ograniczoną. Wziął udział z referatami łącznie w 9 krajowych konferencjach i panelach dyskusyjnych organizowanych przez Archiwum Akt Nowych (1), Instytut Pamięci Narodowej (5), Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego (3). Stronił więc od weryfikacji swoich badań w kręgach akademickich krajowych, a tym bardziej międzynarodowych. W portfolio Bartłomieja Szyprowskiego brakuje też staży krajowych czy zagranicznych, własnych grantów, a nawet śladów starań o nie.

Braki w doświadczeniu dydaktycznym Kandydata natomiast z powodzeniem zastępuje jego działalność popularyzatorska oraz współpraca z instytucjami naukowymi i kultury. W tym zakresie uwagę zwraca stała kooperacja z Instytutem Pamięci Narodowej, Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Muzeum Pamięci Powstania Warszawskiego.

Scharakteryzowany powyżej dorobek naukowy Habilitanta w naturalny sposób predestynuje go do zajęcia ważnego miejsca wśród popularyzatorów wiedzy o polskim podziemiu niepodległościowym zarówno z okresu II wojny światowej, jak i po jej zakończeniu. Nie może zatem dziwić, że Instytut Pamięci Narodowej zaprosił go do uczestnictwa w Centralnym Projekcie Badawczym Instytutu Pamięci Narodowej *Podziemie niepodległościowe w Polsce 1944-1956*. Któż inny mógłby bardziej kompetentnie prezentować dzieje II Inspektoratu Zamojskiego Armii Krajowej?

Po sporej liczbie opinii, ekspertyz i recenzji wydawniczych, jakie Kandydat opracował dla kilku instytucji można śmiało stwierdzić, że w zakresie swoich

zainteresowań badawczych jest uznanym autorytetem. Co zresztą nie może dziwić. Trzeba podkreślić, że Jego aktywność ma też wymierne efekty w postaci symbolicznego i materialnego uhonorowania ludzi zaangażowanych w działalność podziemia niepodległościowego. Bierze też znaczący udział w popularyzacji tej tematyki w mediach i przestrzeni publicznej. W uznaniu tego zaangażowania został odznaczony przez Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu medalem „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej”.

Na koniec wreszcie – z chęci podkreślenia wagi tego sukcesu – ponownie należy przypomnieć, że monografia pióra Bartłomieja Szyprońskiego, będąca publikacją jego doktoratu, została uhonorowana nagrodą czytelników w kategorii „Najlepsza książka naukowa poświęcona dziejom Polski i Polaków w XX wieku” w 9. edycji konkursu „Książka Historyczna Roku” o Nagrodę im. Oskara Haleckiego w 2016 r. To z pewnością bardzo ważne i zasłużone wyróżnienie.

5. Konkluzja:

Usiłując dokonać całościowej oceny dorobku naukowego dr. Bartłomieja Szyprońskiego recenzent staje przed nie lada wyzwaniem. Z pewnością wielkim atutem autora jest ogromna pracowitość, rzetelność w prowadzeniu kwerendy źródłowej, drobiazgowość w rekonstrukcji strony faktograficznej opisywanych wydarzeń. W tym zakresie Habilitantowi nie można niczego zarzucić. Zostało to już dawno dostrzeżone, choćby poprzez uhonorowanie w konkursie im. Oskara Haleckiego. Dorobek „okołodoktoratowy” musi wywoływać entuzjazm czytelników. Dla oceny dorobku habilitacyjnego kluczowym jednak musi być pytanie o rozwój jakościowy jego twórczości w kolejnych etapach. A tu spotykamy się z poważnymi zastrzeżeniami.

Przy podtrzymywaniu ważnych walorów pisarstwa historycznego Bartłomieja Szyprońskiego silnie zwracają uwagę mankamenty. Do najważniejszych należy zatrzymanie się na faktograficznej stronie opracowań, pomijanie szerszych kontekstów, ograniczenie niemal wyłącznie do jednej kategorii źródeł. W tej sytuacji niemożliwe było stworzenie obrazów pełnych, zaspokajających potrzeby poznawcze czytelnika. Z jednej strony po autorze trudno powiedzieć cokolwiek więcej o faktach, ale na ich analizę i interpretację musimy – niestety – czekać na kolejne prace. A niedosyt takiego

podejścia potęguje fakt, że autor ma dobre pióro. Trudną materię podaje w nadzwyczaj przyjaznej formie. Jego teksty po prostu dobrze się czyta, choć raczej jako kronikarski przekaz niż pogłębioną historyczną refleksję.

Nie ulega wątpliwości, że Bartłomiej Szyprowski jest człowiekiem-instytucją w zakresie zachowania pamięci po Polskim Państwie Podziemnym oraz konspiracji niepodległościowej na Zamojszczyźnie po II wojnie światowej. Rozpoznawalny jest w mediach, w instytucjach upowszechniających tę wiedzę. Jego zasługi w tym zakresie są niepodważalne. Czyni to jednak częściej w wymiarze popularnym lub popularno-naukowym niż stricte naukowym. Rzadko i raczej w lokalnym wymiarze konfrontuje się z polskim środowiskiem naukowym na konferencjach, legitymuje się znikomym dorobkiem w organizacji życia naukowego w postaci wspólnych inicjatyw badawczych. Jeśli już, to jest ich uczestnikiem niż kreatorem. Nie widać prób oddziaływania np. na młodsze rzesze adeptów nauki. A tego należałoby oczekiwać na etapie habilitacyjnym.

Osobiście razi mnie też zbyt liczne powielanie raz już opublikowanych wyników badań w postaci kolejnych, tożsamyh artykułów lub całych fragmentów przenoszonych do nowych prac. Przy dość wąskim tematycznie dorobku można to zrozumieć, ale trudno zaakceptować.

Biorąc wszystko powyższe pod uwagę, w mojej ocenie, w kontekście ubiegania się o stopień doktora habilitowanego mankamenty w dorobku dr. Bartłomieja Szyprowskiego przeważają nad jego atutami. Dorobek ów nie stanowi wystarczającego, znaczącego wkładu w rozwój dyscypliny historia. W związku z tym uważam wniosek o nadanie Mu stopnia naukowego doktora habilitowanego za przedwczesny.

Pozostając w zgodzie z zapisami art. 219 p. 1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce określającej kryteria oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego nie mogę poprzeć wniosku dr. Bartłomieja Szyprowskiego o nadanie Mu stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych.

Adam Melnowski